

УДК 271:2726.1(092): [2-737] (477.83)

АНДРІЙ ТВЕРДОХЛІБ

(Полтава)

РОЛЬ ІВАНА (ІОВА) БОРЕЦЬКОГО В СТАНОВЛЕННІ ТА РОЗВИТКУ ЛЬВІВСЬКОЇ БРАТСЬКОЇ ШКОЛИ

З'ясована роль Івана (Іова) Борецького в становленні та розвитку Львівської братської школи як центру культури, освіти, науки й мистецтва на українських землях. Встановлені особливості культурно-освітнього процесу в Україні досліджуваного періоду.

Ключові слова: *Іван (Іов) Борецький, Львівська братська школа, культурно-освітній простір, братства, історичний досвід.*

Актуальною проблемою сьогодення є навчання і виховання молодого покоління. Для сучасного освітнього простору особливо важливим є оптимальне поєднання інноваційних ідей з кращими традиціями вітчизняної і світової педагогічної думки. Унікальним часом такого досвіду є період кінця XVI – першої третини XVII ст. – період становлення і розвиток різних братських шкіл у Львові, Києві та інших містах України.

Специфіку розвитку педагогічних ідей у братських школах кінця XVI – першої третини XVII ст. розглянуто в історико-педагогічних працях М. Возняка, Р. Голика, В. Замлинського, Я. Ісаєвич, І. Ісіченка, М. Кашуби, Л. Коби, А. Криловського, І. Крип'кевича, Т. Левченко-Комісаренка, В. Любащенко, М. Мельника, Ф. Науменка, В. Харламповича та ін. Важливими є також праці представників XIX ст. В. Антоновича, М. Булгакова, С. Голуб'єва, І. Каманіна, П. Лебединцева, М. Мухіна й ін.

Особливої уваги заслуговує досвід організації навчально-виховного процесу в братських школах українських земель в XVI – XVIII ст. й, зокрема, Львівської братської школи, що й становить *мету* цієї публікації.

Братські школи – це українські національні навчальні заклади в XVI – XVIII ст. Вони почали створюватися у 80-х роках XVI ст.; їх організували й утримували церковні братства з метою зміцнення православ'я. Першу братську школу заснувало Успенське братство у Львові (1586 р.). За її зразком створювалися братські школи в різних містах України. В першій половині XVII ст. братські школи були створені і в деяких селах [7, с. 81]. Дослідниця Л. Коба зазначає: «Ці школи були двох типів: елементарного та підвищеного, які докорінно відрізнялися від інших існуючих шкіл, приміром, протестантських, католицьких, православних монастирських та національних: єврейських, вірменських тощо. Предмети у цих школах викладалися рідною мовою, вивчалася антична література, філософія, розвивалися розумові здібності учнів, певною мірою – демократизація» [6, с. 45-47]. Інформацію про те, як організувався навчальний процес, знаходимо й у Статуті Львівської братської школи, де визначався режим навчальної діяльності учнів, окреслювалося коло їхніх обов'язків, а також учителів, батьків та опікунів. Розглянемо детальніше зміст освіти у школах такого типу на прикладі Львівської братської школи і роль Івана (Іова) Борецького в її становленні та розвитку.

Львівська братська школа – це перша братська школа в Україні, заснована близько 1585 р. діячами Львівського братства Ю. та І. Рогатинцями, І. Красовським.

Організація навчального процесу Львівської братської школи зафіксована у Статуті, який став зразком для інших братських шкіл. Статут («Порядок шкільний» 1591 р.) – пам'ятка української педагогічної думки. Він передбачав демократичні основи організації школи. Так, зокрема, до школи приймали дітей різних станів зі Львова та інших міст і сіл України. Навчання проводилося тодішньою руською (українською) літературною мовою. Вивчали слов'янську, грецьку, латинську мови (риторика, граматики, піїтика), діалектику, а також арифметику, геометрію, астрономію, філософію, богослов'я, музику. Школа була також й осередком розвитку хорового співу та українського шкільного театру. Дослідження каталогів братської бібліотеки свідчать, що в навчальному процесі значну увагу приділяли творам класичних авторів: тут були видання Аристотеля, Овідія, Вергілія, Валерія Максима та ін. У 1591 р. була надрукована греко-слов'янська грамика «Адельфотес», складена учнями школи і учителем Арсенієм Еласонським [6, с. 45-47].

Про організацію навчально-виховного процесу школи також чітко роз'яснює статут цього закладу в якому сказано: «о 9-й ранку розпочиналися заняття влітку, зимою вчитель визначав коли розпочинати навчання. В результаті успіхів у класі, учень займав певне місце за партою. Якщо хтось із учнів не з'являвся на урок – учитель посилав когось із вихованців з'ясувати причину. Навчальний день починався з молитви, а потім школярі відповідали домашнє завдання і перевірялися виконані вдома письмові роботи. Після цього вчитель пояснював новий матеріал і видавав учням завдання, щоб вони переписали їх вдома. Іноді урок проходив у формі бесіди чи диспуту. Потім відпочинок. Діти обідали і знову поверталися до школи, виконували і перевіряли домашні завдання один у одного» [8, с. 118-119].

Статут передбачав не тільки режим навчальної діяльності учнів, а й регламентував роботу учителів, зокрема, за поведінкою вихованців стежили спеціально призначені вихователі або старші вихованці школи.

Особливої уваги, на наш погляд, заслуговує зв'язок братської школи і батьків, які були зафіксовані у статуті. Коли батько приводив сина до школи, то підписував угоду з учителем, де зазначалося, чого школа має навчити учня. Крім того, в угоді визначалися і обов'язки батьків чи опікунів – сприяти навчанню та вихованню своєї дитини. Угода підписувалась у присутності двох свідків, найчастіше це були сусіди. Обов'язком батьків була перевірка домашнього завдання.

Найхарактернішою особливістю братської школи з перших днів існування був її всестановий характер. Братчики підкреслювали, що школа заснована «для навчання дітям усіх станів», «убогих за простибіг (безплатно), а багатих за рівним датком» [4, с. 85].

Діалектику і риторикку викладав один учитель. Підручники з цих предметів були написані латинською мовою, але у Статуті Львівської братської школи були вказівки щодо вивчення цих дисциплін та філософських наук за посібниками, написаними слов'янською мовою. Серед предметів, які вивчали в школі – курс інтегрованої математики. Наприклад: арифметику вивчали разом із геометрією й астрономією. Були поширені і предмети естетичного циклу: малювання, співи й ін.

У 1592 р. за підтримки гетьмана запорозьких козаків Сагайдачного Львівське братство одержало від короля Сигізмунда III право викладати в школі сім вільних наук (граматику, діалектику, риторикку, арифметику, геометрію, астрономію, музику). Львівська братська школа не тільки постачала братським школам навчальні посібники, а й готувала для них учителів. Учні, як правило, ділили на три групи: одні вчилися розпізнавати літери, інші – читати і вчити напам'ять певний навчальний матеріал, треті – міркувати, пояснювати прочитане. Читати і писали вчилися слов'янською мовою. Учні навіть знайомили зі слов'янською нумерацією [6, с. 46].

Дослідник В. Замлинський у своїй праці про Львівську братську школу відмічає: «У різний час ректорами й учителями тут були: П. Беринда, І. Борецький, Л. і С. Зизанії, Г. Дорфеевич, Ф. Касіянович, С Косов, І. Трофимович-Козловський, В. Ушакевич та ін. Гетьман П. Сагайдачний заповів значні кошти на потреби школи. Цей заклад мав значний вплив на розвиток освіти не лише в Україні, а й у Білорусі, Молдові, Волощині та інших країнах. Вона виховала чимало видатних громадських і культурних діячів. З другої половини XVII ст. занепадала, припинила існування в кінці XVIII ст.» [5, с. 12].

Одним із найяскравіших представників педагогічних ідей Львівської братської школи є Іван (Іов) Борецький. Дослідник життя І. Борецького М. Возняк у своїй книзі зазначає: «Іван Борецький належав до тих освічених людей, які виступали проти поширення в Україні католицтва, але розуміли, що успіх цієї справи залежить великою мірою від розвитку шкільної освіти». Борецький говорив: «Латинські зразки шкіл необхідні для того, щоби нашу Русь не називали глупою Руссю. А то піде бідний русин на трибунал, на сейм чи сеймик, у повітовий міський суд або земський – дивисься *bez laciny placi usiny* (без латини – без вини винний): ні судді, ні стряпчого, ні розуму, ні посла; дивиться тільки то на того, то на другого, вирячивши очі як ворона». Вихід був один: поставити українські школи в науковому відношенні на рівень, не нижчий від єзуїтських. На досягнення цієї мети спрямував свою освітньо-педагогічну діяльність Іван Борецький [2, с. 17].

М. Возняк далі пише «Іван Борецький не регламентував науку дітей схоластичним вивченням «граматики богомольного й праведнословного часословія», як рекомендував Іван Вишенський, а прагнув до того, щоби маленькі українці знали й сім наук визвольних» [2, с. 18]. Таким чином, до вирішення дидактичних питань він підходив із передових позицій свого часу, у дусі принципів педагогіки реалістичного гуманізму. Викладання, яке спирається на досвід, на свідоме засвоєння, передбачає практичну користь від отриманих знань.

Таке твердження було принципово новим порівняно зі середньовічною схоластикою. Залишилося вкрай мало відомостей про те, як Іван Борецький вирішував конкретні питання дидактики. Відомо тільки, що він був «неабияким дидастаскалом». Дотримуючись традицій педагогіки братських шкіл, основи якої відомі за їхніми статутами, прагнув учнів «привчати пояснювати читане, розмірковувати та розуміти» те, що вивчається. У проведенні виховної роботи з дітьми та юнацтвом просвітителю рекомендував спиратися передусім на «науку». Адже вона – джерело всі-

лякої доброчесності, так само, як і авторитет, і особистий приклад батьків та вчителів. Питання морального виховання Іван Борецький вирішував в основному в душі принципів християнської моралі. Він розумів, що за умов жорсткої ідеологічної боротьби патріотичні завдання поширення освіти можуть бути реалізовані тільки людьми, вихованими в душі безмежної відданості своєму народові. Просвітитель віддавав перевагу світській освіті над духовною. Він обстоював принципи загальнодоступної національно-мовної освіти з обов'язковим вивченням класичних дисциплін, зокрема латинської мови. Основною метою виховання й освіти він вважав підготовку людини до активної суспільної діяльності на користь рідного народу.

У своїй праці І. Борецький «Про виховання чад» наголошує на необхідності систематичного виховання дітей з раннього віку, підкреслювалося значення позитивного прикладу дорослих, обов'язку батьків перед суспільством і самими дітьми за їхнє виховання, піддає сумніву твердження про визначення долі людини наперед. Радить батькам віддавати дітей у науку, оскільки наука – джерело всього доброго. Вважає, що виховання треба починати з раннього віку, що навички, прищеплені з дитинства, визначають поведінку людини протягом усього життя. Батькам слід серйозно ставитися до вибору вчителя «ізрадно розумного, не розбійника, не п'яницю і в художестві іскусного». Вчителів треба поважати й любити не менше, ніж батьків [1, с. 3].

У час, коли Борецький був митрополитом, він суворо контролював кошти, що «не по цілі використовували» (на навчання учнів, а не на будівництво храму) у закладі, які передав за заповітом у спадок Львівській братській школі гетьман Петро Сагайдачний. В протилежному випадку Іов Борецький погрожував «страшним именем Господа Бога, грозным і справедливым на злых делателей судом Вседержителя». Також, про особливу любов до братчиків яскраво ілюструє факт залишення ставропігійального статусу Львівському братству, хоча в інших школах цей статус було ліквідовано [3, с. 205].

Отже, беручи до уваги попередні дослідження вчених щодо культурно-освітнього простору Львівської братської школи та вплив її ректора Івана Борецького, особливо в 1604-1605 рр., на статут і педагогічні ідеї школи, можна стверджувати про його велику роль у становленні педагогічної думки школи щодо навчання і виховання дітей і ролі співпраці вчителя і батьків дитини в розвитку її здібностей. Тому сучасна школа може взяти на озброєння принципи виховання та навчання і методики, які використовували у Львівській братській школі під час проведення занять.

Зауважимо, що виявлені теоретичні засади в навчанні і вихованні молоді в братській школі Львова можуть бути адаптовані для цілей сучасної освіти, яка повертається до своїх культурних витоків християнської моралі, а це, у свою чергу, спонукає до подальших наукових пошуків. Перспективою подальшого наукового дослідження вважаємо вивчення впливу педагогічних ідей Івана (Іова) Борецького на становлення та розвиток Київської братської школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Борецький І.* Іже в святых отца нашего Іоанна Златоуста беседа выбрана о воспитаніи чад / *І. Борецький.* – Л., 1609. – 36 с.
2. *Возняк М. С.* О воспитании чад / *М. С. Возняк* // Пам'ятки братських шкіл на Україні. – К., 1985. – 25 с.
3. *Голубев С.* Киевский митрополит Петр Могила и его духовные сподвижники / *С. Голубев.* – К., – . – Т. I. – 559 с.
4. *Diplomata Statutaria.* Юбилейное издание в память 300-летия основания Львовского Ставропигийского братства. – Л., 1886. – . – Т. 1. – 215 с.
5. *Ісаєвич Я.* Найстаріші документи про діяльність братств на Україні / *Я. Ісаєвич.* – К., 1966. – Вип. 2. – С. 12-22.

6. Коба Л. А. Братські школи в Україні : XVI – XVII ст. / Л. А. Коба // Початкова школа. – 1994. – № 11. – С. 45-47.

7. Радянська енциклопедія історії України. – К., 1971. – Т. 3. – 375 с.

8. ЦДІАУЛ. Ф. 129. Оп. 1. Спр. 68. «Альбом» Львівського Ставропігійського братства (рукопис у збірці ЛІМ), – Арк. 22-39. Публікація: MCS. – С. 603.

АНДРЕЙ ТВЕРДОХЛЕБ

РОЛЬ ИВАНА (ИОВА) БОРЕЦКОГО В СТАНОВЛЕНИИ И РАЗВИТИИ ЛЬВОВСКОЙ БРАТСКОЙ ШКОЛЫ

Исследована роль Ивана (Иова) Борецкого в становлении и развитии Львовской братской школы как центра культуры, образования, науки и искусства на украинских землях. Выявлены особенности образовательно-культурного процесса в Украине рассматриваемого времени.

Ключевые слова: Иван (Иов) Борецкий, Львовская братская школа, культурно-образовательное пространство, дидаскал, братства, исторический опыт.

ANDRY TVERDOHLIB

ROLE OF IVAN (IOV) BORETSKY IN BECOMING AND DEVELOPMENT OF LVIV BROTHER SCHOOL

The features of educationally-cultural space of Ukraine of the examined period are found out, the role of Ivan (Iov) Boretsky in becoming and development of Lviv Brother School as the centre of culture, education, science and art on Ukrainian territory is investigated. Activity of brother schools as Ukrainian national educational establishments of the 16-18 centuries which began to be created in 1580^s is considered; they were organized and retained by church fraternities with the purpose of strengthening the Orthodoxy. The organization of educational process at Lviv Brother School, fixed in Regulations which became a standard for other brother schools, is reflected. Regulations ("School Order", 1591) are sight of the Ukrainian pedagogical idea. It foresaw democratic founding of school organization. In particular, children of diverse positions from Lviv and other towns and villages of Ukraine were accepted to the school. It is exposed, that Regulations foresaw not only the mode of educational activity of pupils but also controlled the work of teachers. The specially appointed educators or senior school pupils watched after behaviour of the other pupils. The question of collaboration of the Brother School and parents which were fixed in Regulations is reflected. When a father brought a son to the School, he signed acceding with teacher, where it was noted, what school must teach a student. The duty of parents was homework verification. It is marked that Ivan Boretsky has considered the development of school education as leading method of fight against distribution of the Catholicism in Ukraine. The enlightener discussed the society education advantage over the spiritual one. The questions of moral education, which Ivan Boretsky had being decided in spirit of principles of Christian moral, are exposed. He considered the preparation of a man to active public activity in favour of the native people as the primary purpose of education and upbringing. The work by I. Boretsky "About Children Education" is considered, in which the necessity of systematic education of children from early age is registered, the importance of positive example of adults and duty of parents before society and children for their education were underlined; studies of Church about fate of a man beforehand determination are subject of the doubt. Time of principalship of Ivan Boretsky at Lviv Brother School in 1604-1605 and his influence on regulations and pedagogical ideas of the School are described. His great role in becoming of pedagogical position of the School in relation to teaching and education of children and collaboration of teacher and child's parents in developing flairs of pupils is confirmed. For this reason modern school can use principles of education and teaching and methods which were successfully used at Lviv Brother School during classes' organization.

Keywords: Ivan (Iov) Boretsky, Lviv Brother School, educationally-cultural space, didascal, fraternities, historical experience.

Одержано 16.05.2013, рекомендовано до друку 20.05.2013.